

ALMANTAS SAMALAVIČIUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

URBS IR CIVITAS: LEWISO MUMFORDO URBANISTIKA

Urbs and Civitas: Urbanism of Lewis Mumford

SUMMARY

The processes of urban growth became alfa and omega of large cities in post-communist Lithuania, however, a discourse critically interpreting and analyzing these processes is still forming in Lithuanian intellectual and academic circles. The article discusses the concepts of Lewis Mumford, one of the most important urban philosophers and critics of the last century. My article discusses the following topics in Mumford: his concept of the city's historical growth and expansion, his interpretation of city culture as expression of civilizing processes, his analysis of the cycles of city's rise and decline, the prospects of limits of growth and renewal of megalopolis; the impact of technological processes and consumer mentality on city culture; his understanding of anti-city as urban entity that is incapable of performing its functions. I claim that reflection on and critical analysis of Mumford's concepts and critique of the city might be a usable and effective instrument in establishing a discourse on the development of contemporary Lithuanian cities.

SANTRAUKA

Urbanistinė plėtra jau tapo postkomunistinės Lietuvos didmiesčių raidos alfa ir omega, tačiau šią problematiką kritiškai interpretuojantis diskursas mūsų intelektiniame ir akademiniam kontekste mezgasi lėtai. Straipsnis skirtas Lewiso Mumfordo, vieno reikšmingiausių XX a. urbanistinių mąstytojų ir kritikų, pasaulėžiūrai ir teorinėms koncepcijoms aptarti. Aptariama jo plėtota miestų istorinės raidos koncepcija, miesto kultūros raidą interpretuojanti kaip civilizacinių procesų išraišką; analizuojama mąstytojo išplėtota miesto augimo ir žlugimo ciklų schema, šiuolaikinio didmiesčio – megalopolio plėtros problemos ir atsinaujinimo galimybės; technologinių procesų ir vartotojiško mentaliteto įtaka miesto kultūrai; svarstoma Mumfordo pateikta antimiesto kaip šiuolaikinio, funkcijų nebepajėgiančio atlikti urbanistinio darinio samprata. Straipsnyje teigiama, kad Mumfordo miesto refleksijos ir koncepcijų kritiška analizė gali būti naudingas ir veiksmingas instrumentas kuriant šiuolaikinį Lietuvos miestų diskursą, gebantį ne tik įvertinti miestų plėtros padarinius, bet ir siūlyti jų atsinaujinimo ir humanizavimo galimybes.

RAKTAŽODŽIAI: urbanistika, miesto kultūra, urbanistinė plėtra, architektūros kritika, Lewis Mumfordas.

KEY WORDS: Urbanism, city culture, urban growth, architectural criticism, Lewis Mumford.

Skeptiškai Lewisas Mumfordas vertino ir moderniojoje epochoje plačiai išsišaknijusią pažangos sampratą, dažniausiai suvokiamą kaip nuolatinį, nesibaigiantį, linijinį kilimą aukštyn, vis naujų, aukštesnių pakopų įveikimą, kuris, neretai įsivaizduojamas kaip nuolatinis ir nepertraukiamas amžino tobulėjimo procesas, neišvengiamai tampa savitiksliis. Jo nuomone, pažanga šiuolaikiniame pasaulyje gali būti suprantama dvejopai: kaip gebėjimas priartėti prie siekiamo tikslo arba kaip būdas kuo labiau nutolti nuo pradinio judėjimo taško. Šie požiūriai yra ne tik skirtingi, bet ir nesutaikomai priešingi, kadangi pirmuoju atveju pažangos suvokimas nėra grindžiamas „nauja–sena“ dichotomija; veikiau pasitelkiamos pačios įvairiausios priemonės, galinčios padėti pasiekti tikslą. Antruoju atveju vyrauja supaprastinta, netgi suprimityvinta pažangos schema, kurioje tai, kas nauja, visuomet pagal apibrėžimą yra vertingiau nei tai, kas sena ir dėl šios pamatinės priešasties labiausiai vertinamas pats naujumo (ar nutolimo nuo pradžios taško) faktas. Deja, būtent pastarąjį aspektą pernelyg sureikšmino ir galiausiai suabsoliutino modernieji pažangos ideologai, išleisdami iš akių kitokio progreso interpretavimo alternatyvą, nors, galiausiai, toks vienakryptis mąstymo būdas atsisuko prieš patį moderniosios epochos žmogų, atimdamas iš jo tiek galimybę matyti galutinius tikslus, tiek rinktis, kokiais būdais jų galėtų būti siekiama.³¹ Abejonių jam kėlė ir modernumo sąvoka, kuri, suabsoliutinta ne mažiau už pažangą ir tapusi savotiška sekuliarizuoto ti-

kėjimo atmaina, ėmė reikšti tiesiog beatodairišką siekį būti madingu, šiuolaikišku, atmetus praeities vertybes tarsi iš mados išėjusį „pernykštį drabužį“. Tačiau tokia mąstymo tendencija, pasak Mumfordo, jau pasiekė aklavietę, nes „Vakarų žmogus išsėmė mechaninės galios sapną, kuri taip ilgai nulėmė jo vaizduotę. Jei jis mėgins išsaugoti instrumentus, kuriuos pats taip klasingai sukūrė, jeigu toliau tobulins visą gyvenimo aparatą, jis nebegalės likti užburtašio sapno: jam teks susidomėti labiau žmogiškais tikslais nei tie, kuriuos jis priskyrė mašinai.“³² Megamašinos, arba mechanistinės civilizacijos, įtaka pasireiškė visuose moderniosios visuomenės gyvenimo srityse ir formose: gamyboje ir vartojime, galios ir kontrolės struktūrose, miesto sąrangoje, architektūroje ir taip toliau. Netgi visa XX a. vyravusi urbanistinė aplinka, jo įsitikinimu, iš esmės buvo XIX a. suvešėjusio mechanizacijos kulto arba, jo žodžiais tariant, mašinos ideologijos „šalutinis produktas“.³³ Mašinos triumfas devalvavo žmogiškąsias vertybes, o tai turėjo ilgalaikių pasekmių tiek visuomenei, tiek ir jos fizinei bei urbanistinei aplinkai.

Ši ribota ideologija kartu su technologijos pažanga sukūrė ir vieną grėsmingiausių moderniosios civilizacijos laimėjimų – megalopolį. Knygoje *Miestų kultūra* Mumfordas vaizdžiai apibūdino megalopolį kaip dramatiškiausią urbanistinės raidos etapą, kuriame kapitalizmo mito veikiamą miesto koncentraciją į dydį ir galią, nuolatiniai užkariavimai, finansinio kapitalo plėtra, juridinių procesų gausėjimas ir gausybė kitų reišk-

nių – kultūros gamybos standartizacija, biurokratijos augimas, miesto bendruomenės pasyvumo didėjimas ir nepajėgumas imtis tiesioginio socialinio veiksmo – išreikškė kituose miesto raidos tarpsniuose klestėjusio urbanistinio gyvenimo krizę. Kiti megalopolį apėmusios krizės simptomai – tai visuotinis tikėjimas abstrakčiomis vertybėmis: didžiausiais monumentais, aukščiausiais statiniais, brangiausiomis medžiagomis, didžiausia gyventojų koncentracija, didžiausiais prekių gamybos ir suvartojamų produktų skaičiais ir panašiai. Vienas svarbiausių vaidmenų modernybės sukurtame megalopolyje tenka beribei ir nekontroliuojamai pramonės plėtrai, kadangi ji galiausiai padaro miestą vieta, visiškai netinkama gyventi nei atskiram žmogui, nei visai žmonių bendruomenei. Tapęs megalopolium, miestas nustoja buvęs asociacijos įrankiu (tai, pasak Mumfordo, yra viena svarbiausių jo istorinių funkcijų) ir ima struktūriškai kriksti, smukti, dezintegruoti, sukeldamas didžiulę grėsmę visai kultūrai. Megalopolis prilyginamas antimiestui – siaubingai urbanistinio gyvenimo karikatūrai.³⁴ Miesto kultūros žlugimas – dramatiškas reiškinys. Visą apimančių gremėzdiškos megalopolio – miesto-monstro dezintegracijos padarinių neišvengia nei atokiau nuo megalopolio išsidėstę urbanistiniai dariniai, kurie stokodami galios, fizinių ir intelektualinių resursų (kuriuos šis nusavina savo plėtros problemoms spręsti) taip pat ima smukti ir žlunga su dar didesniu pagreičiu. Vystydamasis pagal mechanistinę savo plėtros logiką megalopolis ilgainiui pereina į tiranopolio fazę ir galiausiai

virsta nekropolium – mirusiųjų miestu arba negyvu fiziniu kiautu, dengiančiu suaižėjusį, sunykusį buvusio miesto kūną.

Megalopolį arba antimiestą Mumfordas apibūdino keliais aspektais: kaip plėtros ekonomiką, kuri negali apsieiti be mašinos, ir kaip pastangą ištrūkti iš rutinos, pasirinkimo galimybių skurdo ir nuolatinio monotoniškumo. Antimiestas jam išreiškia kompleksškumo, ekologinės įvairovės bei socialinio bendradarbiavimo neigimą. Pasak Mumfordo, būtent šis savo galimybių ribas pranekęs urbanistinis mega-darinys, t.y. „Antimiestas, kurį dabar gamina beatodairiška standartizuotų greitkelių plėtra, standartizuotos pakelės paslaugos, standartizuoti gyvenamieji kvartalai – visi jie godžiai ryjantys žemę – visas vertingas miesto funkcijas, reikalaujančias tam tikro gyventojų tankio, tam tikro veiklos mišinio, tam tikro ekonominių reikmių ir socializacijos persipynimo, ištirpdo iki visiško neišsprendžiamumo.“³⁵

Tokią apokaliptinę miesto raidą – nuo asociacijos iki išsiskaidymo ir žlugimo – Mumfordas siejo su Vakarų pasauliui būdingais fizinės plėtros procesais, kuriuos apibūdino kaip tris persipynusias ir sąveikaujančias raidos fazes: a) žemės, b) gyventojų ir c) pramonės ekspansiją, tačiau didžiausia problema, jo nuomone, yra tai, kad moderniajame pasaulyje jas imta interpretuoti kaip pastovius ir natūralius „sveikos visuomenės reiškinius“, nors iš tiesų jie buvo ne tiek normalumai, kiek civilizacinės raidos anomalijos, turėjusios apibrėžtą lokalizaciją, pradžią ir pabaigą.³⁶ Miesto transformaciją į savo tradicinių funkcijų atlik-

ti nesugebantį gigantišką mega-darinių, keleriopai viršijusių visas įmanomas žmogiškumo skales, mąstytojas laikė galutiniu bendruomeninės dvasios nuopoliu ir sveiko urbanistinio mąstymo atrofija. Nenuostabu, kad būdamas aistringas žmogiškų mastelių šalininkas, Mumfordas itin kritiškai vertino kito praėjusio amžiaus antrosios pusės urbanisto Constantinos A. Doxiadisio bei jo bendraminčių pateiktą tariamai universalią miestų raidos schemą, kurios galutinis taškas yra istorinio miesto virsmas gigantiško dydžio dariniu – ekumenopolium, t.y. Pasauliniu miestu.³⁷ Tarptautiniu mastu reiškęsis graikų architektas ir miestų planuotojas Doxiadis, savo schemą teoriškai grindęs *ekistikos* mokslo duomenimis (jis pats, beje, ir buvo šio multidisciplinio teorinio tyrimo kūrėjas), istorinę miestų plėtrą aiškino kaip neišvengiamai globalinį procesą, vystymąsi, kuris apima regionus, šalis, vėliau kontinentus ir galiausiai visą žemės rutulį. Ši evoliucinė miesto schema kai kuriais požiūriais gali būti laikoma Mumfordo ciklinės miestų raidos koncepto redukcija, juoba, kad tiek jis, tiek Doxiadis žavėjosi biologinėmis evoliucijos koncepcijomis ir taikė jas miesto istorinei raidai aiškinti. Tačiau abu urbanistinius mąstytojus skyrė tai, kad jie iš esmės nesutarė dėl miestų plėtros perspektyvų ir galimybių. Pažangos ir racionalizmo „teologiją“ išpažinęs Doxiadis, pvz., teigė, kad universalus, futurologines ambicijas puoselėjantis ekistikos mokslas pajėgus prognozuoti miesto plėtros tendencijas ir sudaryti sąlygas jo tapsmui ekumenopolium, o Mumfordas aiškino, kad pasiekus

tam tikrą koncentracijos, augimo ir plėtros tašką mieste ima reikštis neišvengiamai senėjimo, nykimo ir žlugimo procesai. Kita vertus, Doxiadis istorinio miesto transformaciją į ekumenopolį suvokė kaip realų ateities procesą, turintį apibrėžtą trukmę ir aiškiai numatomą, tuo tarpu Mumfordas atsinaujinimo viltis siejo su organiniais, neretai atsitiktiniais, ne visuomet numatomais ir reguliuojamais ir perdėm sudėtingais, įvairiakrypčiais kaitos procesais. Kaip ten bebūtų, tarp abiejų mąstymo perspektyvų atsivėrė neįveikiama praraja. Komentuodamas oponento plėtotą ekumenopolio arba Pasaulinio miesto koncepciją, Mumfordas teigė, kad „įsivaizduodamas ši urbanoidinį planetarinį vieneta, niekinanti ekologinius principus, nors neabejotinai sutampanti su jo asmenine ekistikos samprata, dr. Doxiadis iš tiesų tik apjungė vieną gigantišką fantaziją su dviem antipodiškais mūsų amžiaus košmarais: totaline grūstimi ir totaliniu išsklaidymu – o tai tik kitas būdas sakyti „totalinis naikinimas“. Jo statistinės prielaidos yra akivaizdžiai nepatikimos, jo dedukcija – nepatvirtinama, o sprendimas – absurdiškas.“³⁸ Tad bet kokia ekumenopolio perspektyva, jo įsitikinimu, buvo pirmiausia abejotinomis prielaidomis grįsto mąstymo klaida.

Iš tam tikros laiko perspektyvos vertinant abiejų urbanistų požiūrius tampa akivaizdu, kad Doxiadisio koncepcija liko įkalinta savo laikotarpio vertybiname ir ideologiniame kontekste, kuriame vešėjo vėliau gerokai susikompromitavęs ir pažadų netesėjęs pažangos kultas, tuo tarpu humanistinė Mumfordo urba-

nistinės plėtros ir jos apribojimo perspektyva šiandien ne mažiau aktuali nei prieš pusšimtį ar kelias dešimtis metų. Suprantama, intensyvūs, globaliniai miesto plėtros procesai per pastaruosius

dešimtmečius iškėlė aibę naujų, sudėtingesnės konfigūracijos problemų, tačiau Mumfordo suformuota urbanistinės filosofijos kryptis išlieka gyvybinga ir konstruktyvi.

URBANISTIKA IR MIESTO-SODO PRINCIPAI

Teigdamas, kad miesto raidą veikia ne tik nuspėjamos tendencijos, bet ir daugialypiai, itin sudėtingi, todėl sunkiai numatomi procesai, Mumfordas vis dėlto buvo įsitikinęs, kad planuojant miestus reikia remtis protingais socialiniais, biologiniais ir estetiniais principais.³⁸ Jis tvirtino, kad miestas nėra jokia mechaninio pobūdžio konstrukcija arba vien fizinis kiautas (pastarąjį aspektą, beje, itin pabrėžė Doxiadis), bet ir mentalinis darinys, išsiskiriantis žmonių visuomenės istorijoje, tad ne mažiau sudėtingas nei pats žmogus ir žmonių bendruomenė. *Miestų kultūros* įvadinioje puslapiuose jis, pvz., tvirtino, kad „Protas įgauna formą mieste; ir savo ruožtu, urbanistinė forma sąlygoja protą. <...> Miestas yra ir kolektyvinio gyvenimo fizinis įrankis, ir simbolis tų kolektyvinių tikslų bei vieningumo, kylančių iš tokių dėkingų aplinkybių. Kartu su kalba jis liekia didžiausias žmogaus meno kūrinys.“³⁹ Miestas Mumfordui – itin kompleksiškas reiškinys, didžiausias civilizacijos laimėjimas, turintis gausybę matmenų: geografinį, ekonominių, institucinių, tačiau bene svarbiausia, jog tai „socialinio veiksmo teatras ir estetinis kolektyvinio vieningumo simbolis.“⁴⁰

Laikydamas megalopolį civilizacinių procesų perversija jis aiškino, kad norint,

jog miestas liktų socialinei sąveikai tinkama vieta, jam būtini dydžio, tankio ir teritorijos limitai, juoba, kad jie yra ir „svarbiausi racionalios ekonomikos ir pilietinio planavimo instrumentai.“⁴¹ Kita vertus, pradėjęs savo kūrybinį kelią knyga apie utopijų istorijas, rašytojas puikiai suvokė, koks pavojus kyla bandant reguliavimo ir kontrolės pagalba išlaikyti miestą statiškoje pusiausvyroje. Kaip vėliau pastebėjo kiti tyrinėtojai, viena didžiausių utopinių planuotojų bėdų buvo tai, kad jų sukurti ateities miestų modeliai visuomet buvo skirti griežtai apibrėžtam, nekintančiam gyventojų skaičiui, tad iš anksto buvo pasmerkti statikai, kaitos ir dinamikos nebuvimui, o be jų neįmanoma jokie miesto reali raida. Kantiškąją prasmę reguliatyviniu principu Mumfordui tapo Ebenezerio Howardo sukurta miesto-sodo koncepcija, kurią šis anglas, anuomet dirbęs stenografistu britų parlamente, nebūdamas nei profesionalus architektas, nei urbanistas išdėstė novatoriškame ir daug pasekmių turėjusiame veikale *Rytų dienų miestai-sodai*.⁴² Ši nedidelės apimties knyga, skirta urbanistikos tendencijoms permaštyti, iš esmės buvo revoliucinė: bene pirmą kartą Vakarų pasaulyje utopinis mąstymas buvo glaudžiai susietas su žmogiškųjų poreikių ir miestų planavimo realybe ir atsi-

sakyta bėgimo „atgal į gamtą“ bei panašių alternatyvų. Jos autorius klausė, ar ir kaip galima susieti kaimo ir miesto privalumus viename urbanistiniame darinyje, kuris būtų patrauklesnis nei jų išskaidymas su visomis iš to išplaukiančiomis socialinėmis ir kultūrinėmis pasekmėmis. Pasitelkęs vadinamą „trijų magnetų“ diagramą, Howardas pademonstravo gyvenimo mieste ir kaime privalumus ir trūkumus, o jų išsamią analizę baigė pastaba, kad „Miestą ir kaimą būtina sutuokti, ir iš šios džiugios sąjungos gims nauja viltis, naujas gyvenimas, nauja civilizacija.“⁴³ Jis pateikė ekonominiais skaičiavimais ir diagramomis pagrįstą pasiūlymą gyventojų migracijai iš perpildytų miestų į kaimo regionus, kuris reišktų miestų-sodų, kaip žemę valdančių kooperacinių bendrovių, steigimą. Pagal jo planą, uždara akcininkų bendruomenė turėjo įsigyti 6000 akrų sklypą, o vieną šeštadalį šio ploto turi užimti pats miestas sodas, išdėstytas koncentriniais ratais, dalijančiais jį į šešias zonas su sodu ir viešaisiais bei administraciniais pastatais centre ir aplink besidriekiančiomis gyvenamųjų namų teritorijomis. Pramonės įmonėms ir fabrikams buvo skirta išorinė zona, juosiamą geležinkelio linijos ir už jos nusidriekusi žemės ūkiui skirtos teritorijos. Pabrėždamas, kad tai ne urbanistinis-architektūrinis planas, bet tik diagrama, kuri prireikus gali būti pertvarkoma, socialinis reformatorius teigė, kad taip formuojant naujuosius miestus, išvengiama stagnacijos, juoba, kad pasiekus 30–32 tūkstančių gyventojų skaičių, urbanistinė pėtra perkeliama į kitą analogišką darinį, galiausiai plėtojant nedidelių, ekonomiškai savarankiškų urbanistinių vienetų tinklą.

delių, ekonomiškai savarankiškų urbanistinių vienetų tinklą.

Mumfordas, tapęs ne tik Howardo šalininku, bet ir vienu aktyviausių miesto-sodo idėjos propaguotojų Jungtinėse Valstijose (šią koncepciją rėmė jo kartu su architektais Henry Wrightu ir Howardu Steinu trečiajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje įkurta *Regioninio planavimo asociacija*) išvelgė beveik visuotinai praktikuojamo statiško planavimo pavojus. Pasak jo, „planai, kurie neišauga iš realios situacijos, kurie ignoruoja egzistuojančias institucijas, yra, suprantama, tušti: grynos pabėgimo utopijos. Tačiau planai, kurie atsisako formuluoti potencialiai kūrybingas jėgas, nors jos galbūt nėra išryškėjusios jų formulavimo metu, yra ne mažiau tušti, nežiūrint į tai, kaip puikiai jie aprūpinti statistika ir kvazimoksliniu demonstravimu.“⁴⁴ Vėliau jis dar kategoriškiau pasisakė prieš šiuolaikinio planavimo tendencijas, ypač besaikę urbanistinio audinio plėtrą, o tie, kurie įsivaizduoja, kad šiems procesams nesama jokių alternatyvų, „užmiršta, kad būtent tuo pakartotinai pasižymėjo pasuktinė klasikinės civilizacijos ciklo stadija, prieš jai (civilizacijai – A. S.) galutinai nutrūkstant ir sugriūnant.“⁴⁵

Daugelis šiuolaikinių didmesčių problemų, Mumfordo nuomone, buvo susijusios ne tik su sparčia technologijų pažanga, bet veikiau su atotrūkiu tarp neabejotinų techninių laimėjimų ir kultūrinio atsilikimo pačios technikos valdose, arba, kitais žodžiais tariant, neatitikimo tarp techninių priemonių ir galimybių bei socialiai sutrikusios civilizacijos siekiamybių.⁴⁶ Kapitalizmo sukurto miesto

raidai, pasak jo, būdingi gilios krizės požymiai, tarp jų jis nurodė ir nusistovėjusią elgseną su miesto žeme, kuri „kaip ir darbas taps tik preke: jos vertė rinkoje išreiškia jos vieni vienintelę vertę. Suvokiamas tik kaip fizinė nuomai skirtų pastatų aglomeracija, miesto planavimas pagal tokią logiką galėjo vykti bet kuria kryptimi ir jį riboja nebent fizinės kliūties ir greito viešojo transporto reikmės. Kiekviena gatvė galėjo tapti eismui skirta gatve, kiekviena miesto dalis galėjo tapti verslui skirta dalimi.“⁴⁷ Tačiau Howardo pateikta miesto-sodo schema, jo nuomone, turėjo ne tik sveiką ekonominę pamatą, bet ir puikų bendruomeninį potencialą. Nors dar iki Antrojo pasaulinio karo Mumfordas apsilankė ir susipažino su dviem pirmaisiais Anglijoje miestais-sodais, išplėtotais remiantis Lečvortu (jį projektavo aistringi Howardo idėjų gerbėjai architektai Raymondas Unwinas ir Barry Parkeris) ir Velvynu, kurie dėl įvairių aplinkybių įkūnijo tik dalį originalaus sumanymo, o vėliau, pokario metais dar labiau nusivylė Naujaisiais britų miestais Londono priemiestčiuose, kur buvo tolstama nuo miesto-sodo koncepcijos pagrindų, jis visą gyvenimą liko ištikimas urbanistinei alternatyvai, kurią įžvelgė Howardo koncepcijoje. Jo nuomone, be kitų dalykų, Howardas iškėlė dvi idėjas, itin reikšmingas miesto raidos ateičiai: pirma, mintį, kad miesto teritorija ir gyventojų skaičius turi funkcinę ribą ir antra, kad gyventojų perteklius šiuolaikiniuose metropoliuose turi būti mažinamas kuriant naujus miestus ir jų sankaupas, nesunaikinant kaimo vietovių bei jų privalumų.

Mumfordo ginta ir skatinta miesto-sodo perspektyva, kad ir kaip paradoksalu, susilaukė kritikos iš tos intelektualios aplinkos, kurią jis laikė gana artima. Sėptintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje ji buvo kritikuojama įtakingose ir plačiai nuskambėjusiose urbanistų Jane Jacobs ir Williamo H. Whyte'o knygose.⁴⁸ Pastarasis tinkamą urbanistinę aplinką siejo su dydžiu, funkcijų koncentracija ir rinkos įvairove. Jacobs tvirtino, kad miestai turi plėtotis natūraliai, o urbanistinis gyvenimas turi telktis ne parkuose ar pėsčiųjų takuose, bet gatvėse; ji tvirtino, kad miestas nėra ir negali būti suvokiamas kaip meno kūrinys (būtent tai pabrėžė Mumfordas); neigiamai ji pasisakė apie Howardo modelį, laikydama jį iš esmės anti-urbanistiniu ir atgyvenusiu. Atkirsdamas kritikai Mumfordas teigė, kad didžiųjų miestų plėtra pirmiausia Jungtinėse Valstijose niveliavo ir sunaikino aplinkos bruožus, kad didžiulė gyventojų koncentracija ir jos sąlygojami automobilių kiekiai yra pagrindinis oro taršos metropoliuose šaltinis; vyraujančios ekonominės ir technologinės jėgos šiuolaikiniame mieste ėmė kelti pavojų ekologiškai pusiausvyrai ir moralinei tvarkai. „Joks planas neturi jokios prasmės, jei jis nėra suvokiamas tikrai žmoniškų tikslų prasme – nėra savanoriškai pasirinktas, savanoriškai ribotas, savanoriškai nukreiptas į save. <...> Jei mūsų urbanistinė civilizacija nori išvengti didėjančio byrėjimo, mums teks perkurti ją iš pačių pamatų. Be abejonės, mums teks nuveikti daug daugiau nei paprasčiausiai pakeisti gatvių planus, humanizuoti aprūpinimo butais projektus ar geografiškai

paskirstyti ekonominę veiklą. Kadangi tokia bendra transformacija padarys poveikį kiekvienam gyvenimo aspektui, urbanistinė politika ir planavimas, be jokios abejonės, turi atlikti aktyvų ir reikšmingą vaidmenį. Tačiau labiausiai ska-

tinti reikia ne pernelyg dinamiškas, bet kuriančias, stabilizuojančias, koherentiškas, tvarką darančias jėgas.⁴⁹ Tų jėgų potencialą mąstytojas išvelgė ne beatodairiškos metropolijų plėtros, o labiau organiškoje miesto-sodo raidos perspektyvoje.

Literatūra ir nuorodos

- ³¹ Lewis Mumford. *The Condition of Man*. – New York: Harcourt, Brace and Co, 1944, p. 265.
- ³² Ten pat, p. 395.
- ³³ Lewis Mumford. *The Culture of Cities*. – New York: Brace and Company, 1938, p. 10.
- ³⁴ Lewis Mumford. *The Urban Prospect*. – New York: Harcourt, Brace and World, 1968, p. 142.
- ³⁵ Ten pat, p. 132.
- ³⁶ Lewis Mumford. *The Condition of Man*, p. 400.
- ³⁷ Žr.: Constantinos A. Doxiadis, J. G. Papaioannou. *Ecumenopolis: The Inevitable City of the Future*. – New York: WW Norton and Company, 1974.
- ³⁸ Lewis Mumford. *The Urban Prospect*, p. 141.
- ³⁸ Donald L. Miller. Lewis Mumford Urban Historian, Urban Visionary. // *Journal of Urban History*, 18: 3 (1992, May), p. 294.
- ³⁹ Lewis Mumford. *The Culture of Cities*, p. 5.
- ⁴⁰ Ten pat, p. 480.

- ⁴¹ Ten pat, p. 488.
- ⁴² Pirmasis E. Howardo veikalo leidimas pasirodė 1898 m., knyga buvo pavadinta *Rytdiena: taikus kelias į tikras reformas*. Po ketverių metų antroji veikalo laida buvo pavadinta *Rytdienos miestais-sodais*. Šis pavadinimas prigijo.
- ⁴³ Ebenezer Howard. *Garden Cities of To-morrow*. – Eastbourne, East Sussex: Attic Books, 1985, p. 11.
- ⁴⁴ Lewis Mumford. *The Culture of Cities*, p. 390.
- ⁴⁵ Lewis Mumford. *The City in History*, p. 525.
- ⁴⁶ Ten pat, p. 544.
- ⁴⁷ Ten pat, p. 422.
- ⁴⁸ Žr.: Jane Jacobs. *The Death and Life of Great American Cities*. – New York, 1960 ir William H. Whyte. *The Last Landscape*. – New York, 1968.
- ⁴⁹ *The Lewis Mumford Reader*. Ed. by Donald L. Miller. – New York: Pantheon Books, 1986, p. 199.